

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ОБРАЗУ ОПОВІДАЧА В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ НАРАТИВІ

Варчук Л. В.

Київський національний лінгвістичний університет

Статтю присвячено виявленню лінгвокультурологічних особливостей реалізації образу оповідача в сучасному англomовному наративі. На матеріалі тексту романів "Love Medicine" та "Mean Spirit" сучасних письменниць амеріндіанського походження Л. Ердріч та Л. Хоган, які відображають у своїх романах національні особливості світосприйняття американських індіанців, їхній мовний та культурний колорит, проаналізовано засоби реалізації оповідача як художнього образу тексту в різних наративних ситуаціях.

Ключові слова: типи оповідача, лінгвокультурологічні особливості, англomовний наратив, художній образ, амеріндіанська культура.

Varchuk L. V. Linguo-cultural features of the implementation of narrator's image in present-day English narrative. The article is devoted to revealing the linguistic and cultural characteristics of the implementation of the narrator's image in present-day English narrative. In the novels "Love Medicine" and "Mean Spirit" by contemporary Amerindian writers L. Erdrich and L. Hogan, who in their novels reflect the national peculiarities of the world perception by American Indians, their linguistic and cultural flavor. The ways of realizing the narrator as character's image of the text are analyzed in various narrative situations.

The texts under analyses in the paper attract the interpreter's attention by the means of reproduction the narrator's ethnic identity, his involvement in historical events, as well as awareness, visibility in the events taking place, his presence in the narrative as an interlocutor or observer. The main author's interest is paid to the linguocultural aspect that enables to identify and analyze the linguistic and cultural features of creating the narrator's image, to study its ethnocultural thinking, "linguistic culture", to identify cultural and linguistic national stereotypes, to determine the mutual influence of the language and spiritual culture of the people. In the novels "Love Medicine" and "Mean Spirit" the descriptions of historical events, ceremonies, rituals and legends belonging to the rich culture of Native Americans give us great opportunity to come to know about values, orientations and worldview represented in different forms of speech, such as dialogues and close interactions. The narrator as we interpret him incorporates the features of the person who is Native American, who knows and honors ethnocultural traditions, values and valuable orientations.

Key words: types of narrator, linguistic and cultural characteristics, English narrative, image of the character, Amerindian culture.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Наратологія як важлива лінгвістична наука почала формуватися наприкінці 60-х років ХХ ст. Проблеми, які порушують наратологи, є досить важливими, часто суперечливими, тому одностайності у розв'язанні їх не завжди можна досягти. Одним із основних питань наратології в сучасному українському та зарубіжному мовознавстві залишається питання реалізації наратора в художньому тексті.

Актуальність розвідки зумовлена загальною спрямованістю етнолінгвістичних студій на виявлення засобів втілення в художньому тексті етнокультурних, мовних особливостей реалізації образу оповідача в сучасному англomовному наративі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми функціонування та реалізації образу оповідача / наратора в художньому тексті в різні часи торкалися представники різних наукових шкіл: формалізму (В. Я. Пропп, Б. В. Томашевський, В. Б. Шкловський), структуралізму і постструктуралізму (Р. Барт, Ж. Женет), класичної наратології (В. Шмід, Ю. Марголін), когнітивної наратології (Д. Херман, М. Л. Райєн, І. А. Бехта, О. А. Бабелюк, С. В. Волкова). Усі теорії об'єднує характеристика художнього образу, серед усього образу оповідача. Водночас автори

кожної наукової школи випрацьовують свої концепції щодо розв'язання загальної проблеми, зокрема представники когнітивної наратології досліджують поетику художнього оповідного тексту (М. М. Бахтін), наративні техніки в постмодерністських текстах (О. А. Бабелюк), оповідний дискурс в англomовній художній прозі, типологію та динаміку мовленнєвих форм (І. А. Бехта), наративні прийоми формування й інтерпретації художнього образу в англomовних художніх текстах (С. В. Волкова).

Формулювання мети і завдань статті. Мета пропонованої розвідки – проаналізувати лінгвокультурологічні особливості реалізації образу оповідача в романах "Love Medicine" Л. Ердріч та "Mean Spirit" Л. Хоган.

Об'єктом нашого дослідження є образ оповідача в романах "Love Medicine" Л. Ердріч та "Mean Spirit" Л. Хоган.

Матеріалом нашого дослідження послуговували романи Л. Ердріч та Л. Хоган, оскільки в їхніх творах присутня велика кількість різних оповідачів, а також з огляду на амеріндіанське походження письменниць у їхніх творах відображено особливості автохтонного світосприйняття американських індіанців, їхній національний колорит, мовну культуру та історичні події.

Виклад основного матеріалу дослідження. Відомий сучасний наратолог В. Шмід **наратив** розуміє як репрезентацію змін станів чи ситуацій [14, 8]. Стан, на його думку, виявляється крізь призму рис, властивих оповідачеві, або подій, про які йдеться в оповіді, що формують певні моделі нарації (інтертекстуальну, фентезійну, ігрову, автобіографічну та ін.), у яких задіяно й образ оповідача.

В. Шмід визначає **наратора / оповідача** як адресанта фіктивної наративної комунікації [14, 11]. Наратор, за В. Шмідом, присутній у тексті і сприймається читачем не як абстрактна функція, а як суб'єкт, неминуче наділений певними антропоморфними рисами мислення та мови. В. Шмід запропонував характеристику ознак наратора в художньому тексті, а саме всезнання та всюдисущість, здатність проникнути в найбільш потаємні закутки свідомості персонажів, наявність певного погляду на події та ситуації [14, 64–65].

У романі “Love Medicine” Л. Ердріч, який складається з 16 частин, оповідь у кожній наступній частині веде новий оповідач, яким є як персонаж (жінка або чоловік), так і сторонній спостерігач, що оповідає про події, пов'язані з тим чи іншим членом великої америндіанської сім'ї. Кожен розділ або частина розділу названі певним ім'ям оповідача, який веде оповідь від першої особи однини чи множини. Оповідач є також і персонажем інших частин роману в чужих оповідах, де також повісткування йде від першої особи. Наприклад:

He told me his name. I whispered it, once. I hold his name close as my own blood and I will never let it out. I only spoke it that once so he would know he was alive (18, 23).

У наведеному прикладі оповідач акцентує на своїй присутності, причетності до подій, про які йдеться, що вербалізовано неодноразовим повтором займенника “I”.

У декількох частинах (розділах) роману використовується оповідь від третьої особи (he, she), якою виступає персонаж або оповідач, але імені оповідача при цьому не згадується, наприклад:

Lynette's face, stained and swollen, bloomed over the wheel. She was a dirty blond, with little patches of hair that were bleached and torn, as I heard, she hissed through the safety pins in her teeth. ...She had one son at the time and didn't think that she would ever have another child. So she spoiled me and told me everything, believing I did not understand. She told me things you'd only tell another woman, full grown, and I had ... (18, 21).

Навіть коли оповідь ведеться від третьої особи, як у наведеному вище реченні, оповідач намагається акцентувати на своїй обізнаності, впевненості в тому, що відбувається в оповіді, за допомогою вставних фраз, речення чи слова, які мають стверджувальний характер. Таким чином оповідач ідентифікує свою присутність у повістванні. У центрі оповіді він змінює свою особу від стороннього спостерігача третьої особи до першої особи, розкриваючи себе, зосереджуючи увагу на своїй центричності. Символічно, що саме ця зміна відбувається в центрі оповіді, оскільки в америндіанській культурі центр – це зосередження всього, що відбувається в художньому тексті [8].

Наявність великої кількості осіб нараторів / оповідачів в аналізованих у роботі художніх текстах провокує нас звернутися до різних класифікацій, типів нараторів, розроблених різними відомими наратологами.

Так, М. М. Бахтін виділив три основні типи наратора / оповідача за функціональною ознакою: 1) гомодієгетичний наратор (грец. *homos* – рівний, однаковий) – оповідач, що функціонує в тексті, є учасником подій, про які йдеться; оповідь здебільшого відбувається від першої особи; 2) гетеродієгетичний наратор (грец. *heteros* – інший) – оповідач, що перебуває в художньому світі, але поза дією; сторонній спостерігач (обсерватор); оповідь – від першої особи; 3) екстрадієгетичний наратор – власне автор, який веде за собою читача, коментує події, висловлює свої роздуми; оповідає від третьої особи, оскільки він перебуває поза художнім світом [3; 4].

Ж. Женетт запропонував схожу, але дещо іншу чотиричленну класифікаційну модель для вирізнення типів оповідача: **гетеродієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації**, тобто наратор, який оповідає історію, але не виконує функції персонажа; **гетеродієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації** – оповідач другого ступеня, який оповідає історії, у яких він зазвичай відсутній («текст у тексті»); **гомодієгетичний наратор в екстрадієгетичній ситуації**, або наратор, який оповідає власну історію, у якій він фігурує як персонаж; **гомодієгетичний наратор в інтрадієгетичній ситуації** – оповідач другого ступеня, що оповідає власну історію [10].

І. А. Бехта виокремлює три основних типи нараторів / оповідачів в прозовому творі: 1) аукторіальний наратор у формі «він»; 2) персональний у формі «я» або у формі дійової особи, але який говорить від імені «я»; 3) персоніфікований, позначений якимось іменем” [6, 69]. Аукторіальний наратор – це всезнаючий наратор, який перебуває поза світом нарації. Він може об'єктивно вести нарацію, а може і втручатися в неї, пропонуючи читачеві власну інтерпретацію описаних подій. Персональний наратор – персонажна наративна ситуація, першоособовий наратив. Наратор використовує ролі кореспондента, спостерігача, свідка [5, 229].

Роман “Love Medicine” побудований на основі різних оповідей. Авторка презентує незалежні епізоди, кожна нова оповідь (частина) водночас залучає попередньо накопичений наративний пласт, який доповнює події і поєднує персонажів своєрідним сімейним зв'язком і зв'язком долі племені. Крім того, оповіді нараторів / оповідачів досить часто суперечать одне одному або є не повними.

Оповідач у романі “Love Medicine”, як правило, і той, хто підслуховує ті чи інші новини, щоб потім їх переказати, тримається в секреті, або ділиться думкою персонажа, який відсутній у тексті. Джун Кашпо, наприклад, не має свого голосу наратора, і її історію представлено виключно через судження і спогади про неї іншими персонажами (оповідачами). Читач дізнається більше всього про Джун з вуст її кузини Альбертіни, яка передає уривки особистих розмов інших членів сім'ї. Альбертіна,

наприклад, розкриває сімейні табу, той факт, що Ліпша є незаконнонародженою дитиною Джун та Джеррі:

One secret I had learned from sitting quietly around the aunts, from gathering shreds of talk before they remembered me, was Lipsha's secret, or half of it at least. I knew who his mother was (18, 116).

Оповідач постійно вказує на власну етноідентичність, він не тільки вживає повтори, як ми показали у наведених вище прикладах, а також включає у свою оповідь етноніми, до яких належать назви тварин, речей, імен людей, наприклад: *Lipsha, Michael Horse, Belle Graycloud, Rock of Ages*.

У романах "Love Medicine" та "Mean Spirit" сучасних письменниць америндіанського (за С. В. Волковою) [8] походження Л. Ердріч та Л. Хоган використовуються як події з реального життя америндіанців, історичні факти, так і фрагменти легенд, міфів. Наприклад, Л. Хоган так описує історичні події 1990 років переселення корінних індіанців з їхніх земель:

In the early 1900s each Indian had been given their choice of any parcel of land not already claimed by the white Americans. Those pieces of land were called allotments. They consist of 160 acres a person to farm, sell, or use in any way they desired. The act that offered allotments to the Indians, the Dawes Act, seemed generous at first glance so only a very few people realized how much they were being tricked, since numerous tracts of unclaimed land became property for white settlers... (19, 8)

Опис не лише історичних подій, а й текстів обрядів, ритуалів та легенд, що репрезентують багату культуру корінних американців у романах "Love Medicine" та "Mean Spirit", дає змогу простежити відображення культури в мові, яка є предметом вивчення лінгвокультурології, оскільки в центрі уваги цієї науки – мова і культура, що тісно пов'язані між собою.

Alone in the woods, checking the trapline, I find a wounded animal that hasn't died well, or worse, it's still living, so that I have to put it out of its misery. Sometimes it's only a big bird I only winged. When I do what I have to do, my throat swelled closed sometimes. I touch the suffering bodies like they were killed saints I should handle with gentle reverence (18, 66).

У "Love Medicine" простежуємо маркери ретроспекції, представлені живанням різних часових форм у художньому тексті, де оповідач з легкістю переходить від теперішнього до минулого часу і навпаки. Так, Лулу розповідає про свій жахливий досвід під впливом білого уряду і скаржиться:

How many times did we move? The Chippewa had started off way on the other side of the five great lakes. How we were shoved out on this lonesome knob of prairie my grandmother used to tell (18, 282).

Дослідження мови в аспекті лінгвокультурології уможливорює виявити та проаналізувати лінгвокультурні особливості створення образу оповідача, дослідити його етномислення, «мовну культуру», виявити культурно-мовні національні стереотипи, визначити взаємовплив мови та духовної культури народу [1; 7].

Оскільки Л. Хоган є корінним носієм америндіанської культури, у своїх творах вона творить свій неповторний мовний світ відповідно до світосприй-

мання та власної психології і трансформує свої етнореалії через мову оповідача та інших персонажів. «Етнореалію», слідом за В. А. Масловою, розуміємо як національно-специфічні реалії буття народу, що включають специфічні феномени природи, а також матеріальні й духовні здобутки та надбання конкретної культури та історії [12].

Л. Хоган поєднує фантастику з фактами та історією, що стосується нафтових убивств того часу, коли білі чоловіки одружилися з осегійськими (Osage) жінками, а потім вбивали їх, отримуючи контроль над орендою їхньої нафти. Наприклад, деякі з персонажів, описаних америндіанською авторкою Л. Хоган, – такі, як нафтопромисловець Hale та осегійський відлюдник John Stink, насправді брали участь в історичних подіях.

Звернення до культурологічних джерел дозволяє пояснити деякі події, розкрити певний сенс, актуалізувати авторськими метафорами [15; 16].

Лінда Хоган, письменниця з Чикасау, обрала як предмет свого першого роману оклахомський нафтовий бум 1920-х років. Індіанці, які були примусово переселені на неродючі землі, раптово зрозуміли, що стали власністю однієї з найбагатших нафтових родовищ країни – від багатства до великого нещастя. Американські бізнесмени та уряд, як це сталося, не могли не звернути свою увагу на багатих індіанців, і тому історія корінних американців після окупації є досить приголомшливою історією зради, вбивств та крадіжки земель, відомою як «Осейдзьське царювання терору» ("Osage Reign of Terror"). Л. Хоган у романі "Mean Spirit", передаючи племінні розповіді, описуючи історичні події, послуговується великою кількістю метафор, різними порівняннями та риторичними питаннями, щоб передати тогочасний жах, терор і масштаби цих катастроф. Наприклад, для опису нафтового буму та пов'язаних з ним кривавих подій та серії жорстоких вбивств авторка використовує: "states of being in the dark", "Osage Reign of Terror", "it was a dry period", "Oklahoma seemed a dark burial ground if there ever was one" (19, 127) (метафори); "I am dead" and "I am a ghost", "Is that why my body is missing? I am wearing it?" (19, 316) (риторичні питання); "legs looked rooted to earth" (19, 367), "that limbo between the worlds, that town named Watona" (19, 6), "It seemed as though, toward the end of that year, people became the opposite of what they had previously been, as if the earth's polar axis had shifted" (19, 171), "like our daily chores are planted in us with long roots, like a devil's claw in a field of wheat" (19, 33), "they looked foreign and strange, like visitors from another world, a world that eats itself and uses up the earth" (19, 114) (порівняння).

Сама назва твору "Mean spirit" є також метафоричною та може ототожнюватись з такими поняттями, як *lowminded, lowborn, low-bred, low class*. "Mean" можна замінити прикметниками: *paltry, contemptible, shabby, petty, stingy, selfish, grudging, mercenary, greedy, grasping, or rapacious*. Л. Хоган у романі "Mean Spirit" надає специфічні, притаманні саме корінній індіанській народній культурі американського походження імена своїм персонажам та оповідачам, наприклад: *Michael Horse, Belle Graycloud* (18).

З огляду на хронологічний чи ахронологічний виклад фактів, ситуацій у художньому тексті (В. Шмід, Ж. Женетт) виділяють два види нарративних структур – лінійні та нелінійні. Лінійні прозові тексти – це ті, у яких подієвість моделюється лінійно, тобто розгортається з минулого через теперішнє в майбутнє при можливих ретроспекціях, і характеризується наявністю іманентної логіки. Лінійні художні тексти мають певні особливості: фіксоване буття, послідовність у зображенні подій, їхня лінійність, незворотність, імовірність, фінальність, фіксований час, оповідь ведеться переважно в минулому часі. До нарративних структур належать і нелінійні сюжетні художні тексти, яким притаманні водночас фіксоване буття та непослідовність у зображенні подій [10; 14].

У романі “Mean Spirit” Л. Хоган є два перехресні між собою наративи: «зовнішній» нарратив, який розвивається в лінійному часі, оскільки розповідає про історичну подію, а саме нафтовий бум міста Оседж (Osage), та «внутрішній» нарратив «Книга Хорса» (“The Book of Horse”), представлений водозаємом і традиціоналістом Майклом Хорсом, який описує все те, що бачить і переживає у зв’язку з переосмисленням руйнівної

мети Біблії, загалом відстежуючи речі в нелінійному часі більш традиційно та досить автономно. Він має автономію тому, що жоден осаджиський персонаж не втручається в його оповідь і жоден читач не може навіть уявити, що він може бути освіченим. Л. Хоган не тільки подає точку зору цього корінного члена індіанської сім’ї, а й включає в текст низку індіанських та неіндіанських персонажів, які поступово, протягом усього роману, починають навчати читача розуміти цю точку зору [17].

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Аналіз лінгвокультурологічних особливостей дав змогу зробити такі висновки: досліджувані нами тексти відзначаються засобами відтворення етноідентичності оповідача, його причетності до історичних подій, а також обізнаності, всевидючості щодо подій, які відбуваються, присутності в оповіді як співрозмовника чи спостерігача, віддзеркалюючи при цьому національні особливості світосприйняття американських індіанців, їхній мовний та культурний колорит.

Перспективою нашого дослідження є розробка принципів моделювання образу оповідача в етнокультурному американо-індіанському наративі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Образ, метафора, символ в контексте жизни и культуры / Н. Д. Арутюнова // Res Philologica. Филологические исследования : [сб. ст. памяти академика Г. В. Степанова / редкол.: Н. Д. Арутюнова, Н. А. Жирмунская, Д. С. Лихачев]. – М.; Л. : Наука, 1990. – С. 70–89.
2. Бабелюк О. А. Поетика спонтанности постмодернистского нарратива / О. А. Бабелюк // Записки з романо-германської філології. – 2015. – Вип. 1. – С. 15–24.
3. Бахтін М. М. Проблема тексту у лінгвістиці, філології та інших гуманітарних науках / М. М. Бахтін // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / [за ред. М. Зубрицької]. – 2-е вид., доп. – Л. : Літопис, 2001. – С. 416–422.
4. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин // Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского. – 5-е изд., доп. – К. : Next, 1994. – С. 205–492.
5. Бехта І. А. Дискурс наратора в англомовній прозі : [монографія] / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
6. Бехта І. А. Наратор та форми нарації у сучасній англомовній прозі / І. А. Бехта // Вісник Черкаського університету. – Черкаси, 2001. – Вип. 24. – С. 67–74.
7. Вежибицкая А. Язык. Культура. Познание / Анна Вежибицкая. – М. : Прогресс, 1997. – 261 с.
8. Волкова С. В. Нарративна техніка зворотної перспективи у виявленні й інтерпретації ідентичності в американо-індіанських сучасних прозових текстах / С. В. Волкова // Національна ідентичність в мові і культурі : [зб. наук. праць / за заг. ред. А. Г. Гудманяна, О. Г. Шостак]. – К. : Талком, 2017. – № 35. – 343 с.
9. Волкова С. В. Міфологний простір роману-есе : нарративний аспект / С. В. Волкова // Філологічні трактати. – 2017. – Т. 9. – № 1. – С. 22–29.
10. Женетт Ж. Повествовательный дискурс / Жерар Женетт; [пер. с фр.] // Фигуры : [в 2 т.] / Ж. Женетт. – М. : Учеб.-пед. изд-во, 1998. – Т. 2. – С. 60–281.
11. Изотова Н. П. Лингвистика психонарратива в романах Дж. М. Кутзее: параметры изучения / Н. П. Изотова // Science and Education a New Dimension. Philology. – III (9). – Issue: 44, 2015 www.seanewdim.com.
12. Маслова В. А. Лингвокультурология : [учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений]. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
13. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми : [підручник] / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
14. Шмид В. Нарратология / Вольф Шмид. – М. : Языки славянской культуры, 2003. – 312 с.
15. Alexander H. B. Native American Mythology / H. B. Alexander. – N.Y. : Dover Publications, 2005. – 312 p.
16. Sapir E. Cultural Anthropology and Psychiatry / Edward Sapir // Selected Writings of Edward Sapir / [ed. by David G. Mandelbaum]. – Berkeley : University of California Press, 1932. – P. 509–521.
17. Volkova S. V. Reverse perspective as a narrative technique in Amerindian prosaic texts / S. V. Volkova // Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. – Warsaw : De Gruyter Open, June 2016. – Vol. 1. – P. 359–394.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

18. Eldrich L. Love Medicine / Louis Eldrich. – N.Y. : Henry Holt and Company, 1993. – 332 p.
19. Hogan L. Mean Spirit / Linda Hogan. – N.Y. : The Ballantine Publishing Group, 1990. – 198 p.